

Łódź, dnia 27.03.2023 r.

Dr hab. Kamila Ciepiela, prof. UŁ,
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Elizy Maciejewskiej pt. *„Nowe podejście do badania interakcji z młodzieżą ze spektrum zaburzeń autystycznych (ASD) z wykorzystaniem analizy dyskursu” (Redefining the study of interactions with autistic adolescents: A discourse analytic perspective)*

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska pt. *„Nowe podejście do badania interakcji z młodzieżą ze spektrum zaburzeń autystycznych (ASD) z wykorzystaniem analizy dyskursu”* autorstwa mgr Elizy Maciejewskiej dotyczy zagadnienia komunikowania z młodzieżą ze spektrum autyzmu (ASD) i sposobów dokonywania badań w tym zakresie. Jest to problematyka niezwykle ważna zarówno z badawczego jak i społecznego punktu widzenia, wpisująca się we współczesną ideę społeczeństwa włączającego. Jej podjęcie jest zatem w pełni uzasadnione, bo chociaż w ostatnich latach powstało szereg prac na ten temat, o czym świadczy bogata bibliografia zawarta w dysertacji, to nadal pozostaje wiele obszarów i nowych kontekstów, które wymagają przemyślenia i zbadania.

Praca została napisana w języku angielskim. Jej podstawowa część liczy 50 stron, natomiast w załącznikach znajdują się trzy tematycznie powiązane artykuły opublikowane w wysoko punktowanych czasopismach zagranicznych, które stanowią integralną część rozprawy. Całkowita rozprawa liczy 111 stron i składa się z następujących części: podziękowania, spis

treści, spis oryginalnych publikacji, spis skrótów, wstęp, osiem sekcji, streszczenie rozprawy w języku angielskim, streszczenie rozprawy w języku polskim, spis literatury, trzy załączniki.

Introduction oraz kolejne osiem ponumerowanych sekcji rozprawy należy potraktować jako bardzo rozbudowany wstęp do jej zasadniczej części, którą stanowią trzy artykuły. Jest to rozwiązanie bardzo efektywne, nadające spójność całej rozprawie i umożliwiające czytelnikowi łatwą nawigację w tekście. Choć treść części wstępnej nawiązuje tematycznie do artykułów, to jednak jej nie powiela. Przede wszystkim, *Introduction* w klarowny sposób prezentuje uzasadnienie dla scalenia trzech artykułów w jedną całość. Mianowicie, chociaż każdy artykuł umożliwia ogląd ASD z innej perspektywy, ponieważ podejmują one nieco inny aspekt interakcji z osobami z ASD, wszystkie tematycznie skupiają się na badaniach praktyk komunikacyjnych osób spoza ASD z nastolatkami z ASD zakładając, że wynik interakcji jest owocem wspólnych wysiłków wszystkich interlokutorów usytuowanych w określonym kontekście konwersacyjnym. Każdy z artykułów opiera się także na tej samej metodologii, tzn. analizie dyskursu, a w szczególności analizie konwersacji. Co więcej, poszczególne sekcje części wstępnej poszerzają horyzonty czytelnika w zakresie stanu badań interakcji z osobami z ASD i stosowanych współcześnie metod terapeutycznych.

W Sekcji 1 zatytułowanej dość lakonicznie *Autism spectrum disorder* Autorka nie tylko charakteryzuje ASD, ale wykazuje konieczność podejmowania kolejnych, interdyscyplinarnych badań problemu, biorąc pod uwagę jego złożoność, rosnącą liczbę rozpoznań, zmieniające się kryteria diagnostyczne oraz postrzeganie ASD. W dalszej części tej sekcji omówione zostały różnice w symptomatologii ASD wg kryteriów wieku i płci, co również służy uzasadnieniu konieczności podejmowania badań w tej dziedzinie, a jednocześnie legitymuje spojrzenie na osoby z ASD poprzez pryzmat różnic zamiast deficytów. Taki właśnie ogląd osoby z ASD jest promowany w całej rozprawie, a w prowadzonych badaniach Autorka podkreśla podmiotowość osoby z ASD w kształtowaniu przebiegu interakcji i jej rezultatów.

Sekcja 2 zatytułowana *Researching interactions in ASD* składa się z dwu podsekcji, z których każda jest wybiórczym przeglądem stanu badań ilościowych i jakościowych w zakresie

interakcji z osobami z ASD. Słowo „wybiórczy” niesie tu ze sobą pozytywne konotacje, ponieważ Autorka bardzo skrupulatnie wyjaśnia, dlaczego prezentuje przykłady konkretnych badań. I tak wybór przedstawionych badań ilościowych został uzasadniony ich ześrodkowaniem na ewolucji symptomów ASD w ciągu życia jednostki czy wykorzystaniem w konstruowaniu bardziej wrażliwych narzędzi diagnostycznych, które umożliwiają prawidłowe zdiagnozowanie ASD u osób (szczególnie dziewczynek i kobiet), które opanowały sztukę kamuflażu, a przez co mogą umykać prawidłowej diagnozie. Wybrane badania jakościowe są liczniejsze i zostały opisane dużo bardziej szczegółowo, co jest zrozumiałe, biorąc pod uwagę metodologię badań wykorzystaną w rozprawie. Tu Autorka posłużyła się przykładami, które mają pokazać jak kamuflaż interakcyjny (jeden z głównych problemów w diagnostyce ASD) jest rozpoznawany w badaniu jakościowym w porównaniu do badań ilościowych, zaś inne przywołane przykłady badań podkreślają mocne strony osób z ASD w kształtowaniu interakcji i uwydatniają zalety badań włączających. Wybór prezentowanych badań wpisuje się więc logicznie w nadrzędną ideę inkluzywności i podmiotowości osób z ASD promowaną w rozprawie.

Kolejna sekcja, *Aims*, podkreślając interdyscyplinary charakter pracy i jej głębokie osadzenie w psychologii, precyzuje jej cele lingwistyczne i wskazuje, dość ogólnie, jak są one zrealizowane w poszczególnych artykułach. Nadrzędnym celem pracy jest analiza rozmowy między autystycznymi nastolatkami a ich terapeutami i ukazanie interakcji jako wspólnego przedsięwzięcia, za które odpowiedzialność biorą wszyscy zaangażowani oraz określenie roli neurotypowości rozmówcy w ograniczaniu lub ułatwianiu rozmowy z osobą autystyczną. Jako cel szczegółowy, zrealizowany w dwu artykułach z serii, została podana analiza praktyk komunikacyjnych w terapii niedyrektywnej, której przykładem może być *the Growth through Play System* (GPS) opracowany przez Houghtona w 2010 r. Ta terapia dobrze wpisuje się w ideę inkluzywności w procesie terapeutycznym i badawczym, bowiem odsłania mocne i słabe strony wszystkich uczestników interakcji oraz wykorzystanych narzędzi werbalnych i niewerbalnych. Ostatni akapit w sekcji *Aims* (str. 17) nieco odbiega tematycznie od pozostałych, bowiem wskazuje na wartość przeprowadzonych badań nad ASD zamiast określać cele rozprawy.

Sekcja 4 pt. „*Methods*” jest najobszerniejszą w części wstępnej rozprawy. Została ona podzielona hierarchicznie na kilka podsekcji, w których dwie główne to *Discourse analysis* (4.1) i *Conversation analysis* (4.2). Na uwagę zasługuje bardzo krótka Sekcja 4.2.2, w której Autorka używa terminu „*discursively-informed CA*” ukutego przez nią samą, a który wydaje się precyzyjnie opisywać analizę konwersacyjną wykraczającą poza bezpośredni kontekst interakcji, tj. dominującą metodę badań w rozprawie.

W Sekcji 5 scharakteryzowano dane wykorzystane do badań. Zebrane one zostały w latach 2014-2016, zapisane w formie audio (1 zbiór) i wideo (drugi, chronologicznie późniejszy zbiór), przetranskrybowane wg konwencji Jeffersonowskiej i przetłumaczone na język angielski przez Autorkę. Oprócz charakterystyki technikaliów, Sekcja 5 zawiera dane etnograficzne dotyczące uczestników interakcji oraz ich kontekstu. Warto zauważyć, że Autorka dwukrotnie podkreśla (charakteryzując poszczególne zbiory), że zebrane dane językowe będą analizowane pod kątem ich użycia w interakcji a nie treści, co jest w pełnej zgodności z procedurami stosowanymi w analizie konwersacji. Charakterystyka danych jest zwięzła i wystarczająca na tym etapie rozprawy.

Tytuł Sekcji 6 *Research process* jest nieco mylący, sugeruje bowiem prezentację procesu badawczego, natomiast Autorka zawarła tu historię własnych działań i aktywności, które doprowadziły do napisania i publikacji artykułów zawartych w rozprawie. Sekcja ta wydaje się jednak potrzebną, ponieważ nadaje ramy czasowe badaniom, co jest kolejnym „spoidłem” dla serii przedłożonych artykułów. Dodatkowo proces twórczy oparty na refleksji badawczej Autorki wsparty komentarzami recenzentów i innych ekspertów spina klamrą przedłożone publikacje.

Sekcja 7 „*Findings*” prezentuje nie tyle efekty badań co zawartość załączonych artykułów, o których poniżej. Autorka jeszcze raz podkreśla, że przedstawienie interakcji jako koprodukcji ma zachęcać do zmiany perspektywy w badaniach nad ASD, tj. do odejścia od „klasycznego” skupienia się na jednostce „nietypowej” i do przyjęcia szerszej perspektywy zorientowanej na obu rozmówców, co pozwoli na dokonanie analizy funkcjonalnej wkładu każdego z interlokutorów, a to potencjalnie może mieć praktyczne znaczenie dla terapeutów.

Sekcja 8 prezentuje implikacje dla dalszych badań nad ASD z wykorzystaniem metod analizy dyskursu i konwersacji. Według autorki najważniejszym ich osiągnięciem będzie skupienie się nie tyle na indywidualnych zdolnościach i deficytach poznawczych osób z ASD, co na ich osiągnięciach interakcyjnych wypracowanych we współpracy z innymi interlokutorami. Konsekwencją takich badań miałyby być szersze wdrażanie terapii niedyrektywnych, które angażują osobę z ASD szanując jej podmiotowość, co jest w zgodzie z ideą społeczeństwa włączającego, która przyświeca Autorce od pierwszych stron rozprawy.

Streszczenia w językach angielskim i polskim są zwięzłe, napisane poprawną angielszczyzną i polszczyzną.

Spis bibliograficzny jest bardzo obszerny. Zawiera 86 pozycji głównie anglojęzycznych. Z pozycji w języku polskim można wymienić jedynie podręcznik do badania funkcji prawej półkuli, a wśród polskich autorów pojawiają się publikacje samej Autorki i promotorki, Joanny Pawełczyk. Z uwagi na fakt, że badania prowadzone były w populacji polskiej wskazane byłoby odniesienie się do literatury i badań prowadzonych w języku polskim (np. Bobkowiec-Lewartowska I., 2005; Gruna-Ożarowska A., 2010; Kaczmarek B.B., 2010; Michalik M., 2013; Młynarska M., 2008; Rybicka M., 2000; Sz wajda 2014; Winczura B., 2008), ponieważ słowo działa poprzez znaczenie kodowane nie tylko w danej sytuacji, ale w kontekście całej kultury (por. Godlewski 2008; Kłoskowska 1981), a więc zachowania interakcyjne w języku polskim powinny zostać scharakteryzowane nie tylko na tle uniwersalnej struktury konwersacji, ale uzupełnione charakterystyką praktyki komunikacyjnej specyficznej dla interakcji w jęz. polskim.

Artykuł pt. „*Discourse analysis as a tool for uncovering strengths in communicative practices of autistic individuals*” jest chronologicznie najwcześniejszym: został opublikowany w 2019 r. w czasopiśmie *Discourse Studies*. Artykuł koncentruje się na analizie dyskursu jako metodzie, która może zmienić perspektywę badawczą poprzez przesunięcie uwagi od potencjalnych deficytów komunikacyjnych osób ASD na ich umiejętności i kompetencje, co jest często pomijane w badaniach ilościowych. W artykule opisano typowe zjawiska obserwowane w komunikacji osób ze spektrum autyzmu, takie jak: powtarzanie lub przesuwanie oraz strategie

radzenia sobie w momencie załamania procesu komunikacji. Opierając się na koncepcji współkonstruowania (ang. *co-construction*), Autorka opisuje rolę osób z ASD i terapeutów w rozwiązaniu zadania komunikacyjnego. W analizie pięciu przykładów umiejętnie posługuje się analizą dedukcyjną jak i indukcyjną, co pozwala jej na skuteczne zweryfikowanie tezy, iż wypowiedzi osób z ASD nie tyle odzwierciedlają ich deficyty komunikacyjne, co są aktywnie wykorzystywane jako strategie komunikacyjne umożliwiające efektywną reakcję na zachowania konwersacyjne interlokutorów. Autorka osiągnęła cel postawiony w artykule wykazując, że analiza dyskursu może uzupełnić istniejącą wiedzę na temat ASD, rzucając nowe światło na niektóre aspekty języka osób z autyzmem.

Artykuł pt. „*Autistic resources from a discourse-analytic perspective*” został opublikowany w cenionym czasopiśmie *Qualitative Psychology* w 2020 r. Tematycznie jest on kontynuacją artykułu pierwszego, bowiem skupia się na identyfikacji mocnych stron w komunikacji u osób z ASD. Formalnie też nawiązuje do pierwszego będąc studium przypadku i wykorzystując ten sam aparat metodologiczny, choć tu większy nacisk położony jest na analizę konwersacji wspomaganą dyskursem. Biorąc pod uwagę adresatów czasopisma, Autorka zakłada, że mogą oni nie być zaznajomieni z metodologią wykorzystaną w badaniach i dlatego jako jeden z celów artykułu widzi konieczność szczegółowej charakterystyki DA. Założenie wydaje się być daleko idącym uogólnieniem, ponieważ metodologia DA jest szeroko stosowana w naukach społecznych. Drugim celem jest wykazanie środków komunikacyjnych wykorzystywanych przez osoby z ASD, które mogą być zidentyfikowane w analizie konwersacji wspomaganą analizą dyskursu. Trzecim celem jest dokonanie krytycznej oceny analizy dyskursu jako metody, która mogłaby być punktem wyjścia dla badań ilościowych. Wreszcie ostatnim celem jest prezentacja niedyrektywnej metody terapeutycznej, w której posunięcia komunikacyjne każdego interlokutora uważane są za równoważne w kształtowaniu interakcji.

Artykuł wydaje się mocno bazować na tym wcześniejszym, jednak dane wykorzystane w badaniu są inne. Poza tym zakres badań oraz zastosowana metodologia są poszerzone. Zastrzeżenia może budzić niemożność celów, jakie miałyby zostać osiągnięte w badaniu zaprezentowanym w artykule. O ile cel nadrzędny, tj. wskazanie zasobów komunikacyjnych,

jakimi posługują się osoby z ASD został osiągnięty, to niedyrektywna metoda terapeutyczna została zaprezentowana jedynie pośrednio. Informacje o metodzie można wyczytać między wierszami, co zmasza bądź ma zachęcić czytelnika (psychoterapeutę) do sięgnięcia po inne źródła. Nie jestem przekonana czy taki był zamysł Autorki. Wydaje się, że sama Autorka zauważyła konieczność poświęcenia odrębnej publikacji metodzie niedyrektywnej, co zmaterializowało się w następnym artykule.

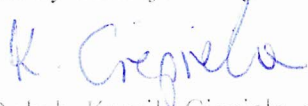
Trzeci artykuł pt. „*Non-directive play therapy with autistic adolescents: A qualitative study of therapists' interactional practices*” został opublikowany w czasopiśmie *Text & Talk* w 2022 r. Jest chronologicznie najmłodszym dziełem Elizy Maciejewskiej, ale najbardziej dojrzałym badawczo. Tym razem analiza koncentruje się na wypowiedziach i posunięciach interakcyjnych terapeuty, co ma doprowadzić do całościowej charakterystyki interakcji pomiędzy terapeutą a osobą z ASD w trakcie terapii niedyrektywnej, a ponieważ artykuł bazuje na korpusie wykorzystanym w artykule nr 2, można go potraktować jako uzupełnienie tego wcześniejszego. Drugim celem artykułu jest uzupełnienie teoretycznych opisów niedyrektywnych praktyk interakcyjnych przedstawionych w zasobach wiedzy interakcyjnej (SIK) wg Perakylä i Vehviläinen (2003). Trzecim celem tak jak w poprzednich artykułach jest wykazanie przydatności podejść analityczno-dyskursowych i konwersacyjnych w identyfikowaniu lokalnych praktyk terapeutów wspomagających realizację celów terapii. Faktycznie, artykuł daje wgląd w niedyrektywne terapie ASD i pokazuje w jaki sposób podejścia dyskursywne mogą pomóc w wyjaśnieniu zawilóści interakcji terapeutycznej. W pracy przedstawiono sześć praktyk terapeutycznych, które zostały zidentyfikowane za pomocą CA, a następnie zinterpretowane w świetle SIK (systemów wiedzy interakcyjnej) niedyrektywnych terapii zabawowych. Dzięki tak złożonej analizie dyskursywno-konwersacyjnej udało się odsłonić praktyki terapeuty nie ujęte w SIK.

Trzy przedłożone artykuły tworzą spójną tematycznie, metodologicznie i korpusowo całość. Wnoszą niewątpliwie nową wartość w badania nad komunikacją w terapii ASD wykorzystując aparat metodologiczny oparty na analizie konwersacji wspomaganą analizą dyskursu oraz promując podmiotowość pacjenta z ASD w terapii niedyrektywnej. Uważam jednak, że

rozprawa zyskałaby, gdyby została przedstawiona w formie monografii. Po pierwsze monografia pozwoliłaby na szersze przedstawienie ASD oraz umiejętności i kompetencji komunikacyjnych osób z ASD, a także ich sprawności intelektualnych. Ponadto, w obecnej formie serii artykułów, zapewne z uwagi na ograniczenia objętościowe, przedstawiane i analizowane są tylko typowe zachowania komunikacyjne osób z ASD takie jak np.: powtórzenia, eholalia, kamuflaż. Analizie poddana jest konwersacja wypowiedzi zorganizowanych diadycznie z pominięciem innych form organizacji rozmowy, np. triady czy ciągi. Mało miejsca poświęcone zostało samodzielności komunikacyjnej osób z ASD, która jest uważana za wyraz postaw autonomizujących i rozwijanych na ich gruncie ogólnych umiejętności komunikacyjnych. Co więcej, analiza większego korpusu obejmującego dłuższy okres terapeutyczny mogłaby odsłonić określone typy działań negocjacyjnych, które umożliwiłyby wskazanie zmian świadomości komunikacyjnej osób z ASD, a co za tym idzie na procesy planowania, kontroli i oceny toczącego się dyskursu. Autorka sama zresztą wzmiankuje o tych problemach w podsumowaniu części wprowadzającej.

Podsumowując, mimo wspomnianych wyżej niedoskonałości rozprawy, bardzo pozytywnie oceniam wybór tematu jako niezwykle ważnego z punktu widzenia naukowego i społecznego. Doktorantka wykazała się znajomością literatury, która posłużyła do przygotowania podstaw teoretycznych pracy. Analiza została przeprowadzona przez Autorkę rzetelnie, według przyjętych założeń, z dużym nakładem pracy i dbałością o szczegóły. Rozprawa uzupełnia dotychczasową wiedzę w zakresie podjętej problematyki.

Stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa pod tytułem *„Nowe podejście do badania interakcji z młodzieżą ze spektrum zaburzeń autystycznych (ASD) z wykorzystaniem analizy dyskursu”* spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone w art. 13 ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. Nr 65 poz. 595, z późn. zm.) i tym samym wnoszę o dopuszczenie mgr Elizy Maciejewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Kamila Ciepela, prof. UL